

Едуард МЕЛЬНИК
Київ

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ ЗА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (березень 1917 – квітень 1918 років)

Поряд з процесами поширення початкової і середньої освіти Українська Центральна Рада, Генеральний Секретаріат велику увагу приділяли розвиткові вищої школи і науки, особливо проблемам її українізації, оскільки саме тут мала готуватися українська інтелектуальна еліта, така необхідна в період утворення і становлення Української держави.

Великого значення розв'язанню цієї проблеми надавав Голова Української Центральної Ради М.С.Грушевський, який звернувся до українських професорів та викладачів з відозвою, де зазначив, що треба “тепер же приступити до українізації не тільки нижчої і середньої, а й вищої школи на українській землі. Наукових українських сил є для того досить, тільки вони розпорошені і дезорганізовані обставинами старого режиму”¹.

Ідеї М.Грушевського щодо українізації вищої школи в Україні лягли в основу роботи Першого і Другого всеукраїнських учительських форумів. Зокрема, секція вищої школи I-го Українського з'їзду (5 – 6 квітня 1917 р.) ухвалила резолюцію, в якій ставилися конкретні завдання з українізації вищих навчальних закладів. Так, у ній пропонувалося запросити для національно-освітньої роботи викладачів, котрі працювали за межами батьківщини. Професуру та інших викладачів України, що володіли українською мовою, закликали переходити на викладання або, принаймні, відкривати паралельні курси українською мовою. Делегати висловилися за те, щоб заснувати секцію вищої школи при Українському науковому товаристві, а також за створення кафедр з українськими викладами².

Отже, рішення з'їзду продемонстрували бажання українських педагогів розв'язати цілу низку найважливіших проблем української вищої школи. Водночас в умовах, коли Тимчасовий уряд продовжував стару централістську політику щодо України, а Центральна Рада і Генеральний Секретаріат реальної влади ще не мали, особливо відчувався процес поляризації різних верств українського суспільства, що породжувало, з одного боку, зростання кількості прихильників справи українізації вищої школи, а, з іншого, відбувалося згуртування сил, які чинили їй вслякий опір.

За цих обставин для розвитку вищої школи в Україні на національній основі в той час існувало дві можливості: українізація наявних університетів або відкриття нових. Стихійні вимоги українізації виходили від українських студентських громад, що виникали повсюдно в період між 1905 – 1917 рр. Особливо гострими були виступи студентів Київського університету св. Володимира³. Зокрема, студентська громада його вважала, що за нового ладу має бути й нова школа і діяльність її повинна повсякденно управлятися спільно професорами, викладачами і студентами. З цією метою було створено погоджувальну комісію, до якої увійшли представники професури і студентства. Було вирішено, що Рада професорів при розв'язанні загальноуніверситетських питань має обов'язково рахуватися з думкою студентів. Студенти університету подали до погоджувальної комісії списки бажаних і небажаних для ректорської посади професорів. Найбільш небажаною особою в цьому списку, як виявилось, був професор Цитович, запеклий монархіст, який свого часу ввів в університет поліцію, а також придушував всі намагання студентів до участі у громадській діяльності⁴. Крім того, у зверненні він закликав студентів до підтримки Тимчасового уряду⁵. Проте, незважаючи на всі студентські вимоги, Рада професорів переобрала ректором саме проф. Цитовича, чим кинула виклик усім демократично налаштованим студентам і викладачам. На знак протесту

студентські старости відкликали своїх представників із погоджувальної комісії, не бажаючи мати справу з нею. Їх приклад наслідували також молодші викладачі⁶.

Демократичні кола студентів і викладачів університету св. Володимира вважали, що Цитович, враховуючи неадекватне ставлення до себе, не знайде можливим залишатися на посаді ректора. Проте цього не сталося. Та й не могло статися. А це свідчило, що здійснити українізацію, як самого університету св. Володимира, так і інших вищих навчальних закладів в Україні буде надзвичайно важко. Підтвердженням цього може бути той факт, що, коли у квітні 1917 р. викладач університету св. Володимира І.І.Огієнко, член Українського наукового товариства, одним з перших перейшов на викладання українською мовою і розпочав читати новий лекційний курс з історії української мови, то ця ініціатива зустріла шалений спротив значної частини професури закладу, що була опорою в проведенні російщення України⁷.

Аналогічна ситуація склалася і у вищих навчальних закладах м. Харкова, частина професури яких відмовилася допустити студентів брати участь у засіданнях Рад професорів. У зв'язку з цим 31 серпня 1917 р. відбувся загальностудентський страйк, на якому були присутні близько 1500 учасників. Для конкретизації питання демократизації вищої школи в Україні харківські студенти взяли на себе ініціативу скликання загальноукраїнського студентського з'їзду, а також обрали відповідні комісії, які мали налагодити відносини з представниками інших міст і вжити необхідних заходів для того, щоб цей з'їзд був скликаний в найближчому часі⁸.

Отже, домагання українських сил зі створення кафедр українознавства у вищих навчальних закладах України не пропали марно. Так, міністр народної освіти Росії Мануйлов, щоб не загострювати далі ситуацію, що склалася навколо цього питання, вимушений був подати записку до Тимчасового уряду, який схвалив її, про те, що поставлено на чергу питання про дозвіл запровадження в університеті кафедр українознавства, а саме: створення на історико-філологічному факультеті окремих кафедр української мови, української літератури та історії України; на природничому – кафедри історії західно-руського права. Про це повідомив 29 травня 1917 р. попечитель Київського навчального округу М.Василенко ректора університету св. Володимира. Він також звернувся до ректора з проханням передати на обговорення відповідних факультетів питання про введення зазначених кафедр в університеті св. Володимира та про кількість викладачів (професорів і приват-доцентів), необхідних для правильної постановки викладання на цих кафедрах. Думку факультетів з рішенням Ради університету Василенко просив надіслати йому для доповіді міністру народної освіти⁹.

Особливого значення розв'язанню цієї проблеми надавав Генеральний секретар Іван Стешенко, який невдовзі звернувся з проханням до ректора університету св. Володимира: "...дбаючи про здійснення в університетах з нового шкільного року викладання українознавства, прошу повідомити в найближчий час, для доповіді Української Центральної Ради, що зроблено в Київському університеті в зазначеному напрямі; нам важливо також знати, якою мовою читатимуться лекції і кого на них запрошено"¹⁰.

До речі, Генеральний секретар освіти неодноразово звертався до ректора Київського університету св. Володимира із запитанням про те, які курси з українознавства буде в університеті відкрито і хто ті курси читатиме, проте відповіді від нього отримано не було¹¹. 21 серпня 1917 р. Генеральний секретар освіти знову повідомив ректора університету св. Володимира, що необхідно негайно забезпечити кафедри, як такі, відповідними штатами, обов'язковими викладами та потрібними іспитами, щодо тих чотирьох, які дозволено міністром народної освіти Мануйловим, а саме: 1) історії України, 2) історії української мови, 3) історії української літератури та 4) історії західно-руського права. "Прошу Вас, ужити всіх заходів, аби забезпечити цю справу з наступного 1917 – 1918 академічного року, призначаючи на усі кафедри не тільки професорів, а також і приват-доцентів. Про ужиті Вами заходи в цій справі прошу повідомити Генеральний Секретаріат по народній освіті"¹².

У відповіді попечителю Київського округу від 24 серпня 1917 р. ректор університету св. Володимира в зв'язку з цим повідомляв, що Рада університету не знайшла можливим розглянути прислані від імені Центральної Ради відношення й дати на них відповідь по суті, як тому, що склад Генерального Секретаріату ще не затверджено Тимчасовим урядом, так і тому, що названі відношення написані не на загальноросійській (державній) мові¹³.

Отже, керівництво університету св. Володимира, очолюване Цитовичем, по суті, не визнавало української влади та ігнорувало всі її рішення. Про це свідчить і той факт, що 26 липня 1917 р. Рада університету на екстреному засіданні ухвалила постанову, де вимагалось надіслати Тимчасовому уряду протест проти насильницької українізації Південної Росії, небезпечної для інтересів загальноросійської культури і державності. Про це повідомлявся й міністр народної освіти, якому також було надіслано текст протесту для доповіді з цього питання Тимчасовому урядові¹⁴.

У протесті писалося: “На всі лади пропагується і нав’язується місцевому населенню чужа і мало зрозуміла йому мова, яка не з’явилася витвором органічного розвитку, але штучно утворена з певним і ясним обрахунком на те, щоб зробити її можливо менше подібною до загальноросійської мови. Проводирі українського руху домагаються завести “українську” мову як державну мову і мову навчання. А проте найміцнішим і найдорожчим для обох народів є наша літературна й загальнодержавна мова, яку обидва племені з законною гордістю і майже на рівних правах можуть назвати своєю. Домагання заступити загальноросійську літературну мову в майбутній Україні такою штучно створеною і недостатньо ще розробленою мовою загрожує затриманням розвитку освіченості тому народові, який змушений буде нею користуватися”¹⁵.

Правда, не всі професори та викладачі університету погодилися з текстом протесту з українського питання, прийнятим Радою професорів. Зокрема, відомий професор О.М.Лобода у зв’язку з цим невдовзі повідомив ректора Цитовича: “...Рада університету на своєму засіданні 27 липня 1917 р. прийняла доповідну записку з українського питання, з деякими пунктами якої я не був згідний. При такій умові і моя діяльність як члена від університету св. Володимира в Тимчасовій Раді при попечителі Київської шкільної округи може виявитися не відповідаючою поглядам Ради університету, тому я прошу – або зовсім звільнити мене від обов’язків члена Тимчасової Ради, або надати мені в ній певну волю дій”¹⁶.

Крім того, ректор університету св. Володимира дав вказівку головному редактору “Университетских известий” про те, щоб він терміново розпорядився про надрукування в університетській друкарні тексту цього протесту в кількості 5000 примірників¹⁷. А до редакцій часописів “Новое время”, “Речь”, “Русское слово”, “Южный край” він надіслав телеграми, в яких повідомлялося: “Совет университета св. Владимира в сегодняшнем заседании выработал и постановил послать Временному правительству протест против насильственной украинизации опасной для интересов общерусской культуры и государственности”¹⁸.

31 липня 1917 р. ректор університету Цитович повідомив про це й міністра народної освіти¹⁹. Невдовзі він, перебуваючи в Саратові, надіслав міністру освіти телеграму, в якій нагадував про те, що 2-го серпня 1917 р. до Міністерства відправлено прохання Київського університету про підтвердження за ним статусу вищого навчального закладу загальнодержавного значення. І просив про це доповісти Тимчасовому урядові²⁰.

З архівних документів відомо також, що 26 серпня 1917 р. за №82888 до ректора Київського університету св. Володимира звернувся з проханням ректор Новоросійського університету, в якому просив надіслати йому для доповіді Раді університету копію записки Ради професорів університету св. Володимира з українського питання²¹. З аналогічним проханням звернулися також ректор Московського університету і директор Київського політехнічного інституту. Їх особливо цікавили “матеріали з питання українізації південних областей Росії”, а також і ті, що “стосуються політичного руху в Україні”²².

Слід зауважити, що на підтримку вимог Київського університету виступили й інші російські вищі навчальні заклади в Україні. Серед них Київський політехнічний інститут. Так, 6 серпня 1917 р. на засіданні Ради КПІ було розглянуто питання українізації, щодо якого була надіслана Записка Тимчасовому урядові: “Приєднуючись до основних положень, висловлених університетом св. Володимира в його представленні Тимчасовому уряду від 26 липня 1917 р. з приводу українського питання, Рада Київського політехнічного інституту, як корпорація, що близько знаходиться до промислового і сільськогосподарського життя півдня Росії, в сучасний грізний і відповідальний момент звертається до Тимчасового уряду з єдиним намаганням надати належну підтримку Тимчасовому уряду в його важкій боротьбі за збереження цілісної держави і доведення її до Установчих Зборів”²³. Особливу увагу Рада інституту звертала на

ту обставину, що "...в грозный час, воспользовавшись временным ослаблением власти, вызванным великим переворотом, группа лиц задалась целью поднять в нашем крае политическое движение, имеющее целью отторгнуть от страны часть территории и создать Украинское государство"²⁴. Закінчується записка словами, що в період революції успіхи управління забезпечуються не стільки правом, скільки ступенем стабільності і особливо силою, котра проявляється в енергійних діях влади²⁵. Отже, як бачимо, явний заклик до придушення непокірних малоросіян.

Аналогічну позицію щодо питання українізації зайняв і Харківський університет. Зокрема, 12 жовтня 1917 р. на своєму засіданні Рада університету ухвалила таку резолюцію: 1) Рада вважає помилковим шлях штучного і насильницького відокремлення України від загальноросійської культури, мови, літератури і науки; 2) Рада вважає за необхідне, в ім'я загальних інтересів, зберегти за центральною владою право розпоряджатися військовими силами (армією і флотом), залізницями і водними шляхами, зв'язком, поштою, телеграфом, фінансами, монетною справою та іншими ресурсами країни, що мають загальнодержавне значення. Єдність державного життя, загальнонаціонального усвідомлення, мови і культури тим більш необхідних для Росії... Рада висловлюється проти самочинних спроб перебудови краю, які здійснюються шляхом захоплення організаціями, випадково підібраними²⁶.

Не залишився стороннім від зазначених подій і Новоросійський університет в Одесі. Так, на запитання Генерального секретаря освіти про українізацію закладу, надійшла відповідь: "...просим сноситься на официальном языке"²⁷.

Отже, керівництво вищих навчальних закладів в Україні робило все для того, щоб не допустити їх українізації. З цією метою вони намагалися відмежуватися від української влади та освітнього відомства і цілком підпорядкувати себе Тимчасовому уряду та Міністерству освіти Росії. У Петрограді добре розумілися на обставинах, що склалися в Україні навколо вищих навчальних закладів та їхнього подальшого статусу, а також намаганням їх українізувати. Тому невдовзі Міністерство народної освіти Росії повідомило ректора Київського університету св. Володимира про те, що згідно з постановою Тимчасового уряду, університет підпорядковано безпосередньо Міністерству народної освіти Росії, обминаючи в своїх відносинах всі інші інстанції²⁸.

Другий Всеукраїнський учительський з'їзд, що відбувся 10 – 12 серпня 1917 р., відповідно до постанови попереднього форуму, цілком підтримав вироблений ним курс на українізацію вищої школи. Він також поставив завдання домагатися, щоб, по-перше, "у вищих школах України були заведені виклади курсів на українській мові", по-друге, була налагоджена підготовка "нових наукових сил для українських викладів", по-третє, відкрити "паралельні кафедри з українськими викладами"²⁹.

Великого значення для подальшого становлення української вищої школи мало рішення з'їзду про те, щоб з осені 1917 – 1918 академічного року відкрити Український народний університет у Києві, розробивши в секції вищої освіти при УНТ широкий науковий план викладів, а також подбати про те, щоб якнайскоріше створити наукову фундаментальну бібліотеку для народного університету та забезпечити матеріальну сторону викладачів³⁰.

Прийняття вищенаведеної резолюції українськими педагогами свідчило про те, що вони вбачали два шляхи організації вищої школи – це українізація старих і створення нових українських народних університетів, які стали б доступними для широких кіл української інтелігентної молоді.

5 жовтня 1917 р. вперше такий університет було відкрито у Києві. Виступаючи на його відкритті, професор Ф.Сушицький наголосив: "...наш перший на землі університет має бути українським, національним, хоча й усі державні університети на Україні згодом мають стати українськими"³¹. Університет складався з трьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного та правничого, а також підготовчих курсів, при загальній кількості 1400 слухачів³². У центр навчального процесу було покладено дисципліни українознавчого циклу. Так, студенти історичного відділу історико-філологічного факультету вивчали історію української мови та літератури, методологію історії, методологію українського мистецтва, історію України, історію української церкви. На слов'яно-українському відділі того ж факультету викладались: історія України, історія українського мистецтва, історія української

літератури, українська мова, діалектологія української мови, методологія історії української літератури та ін.³³

Таким чином, необхідність створення другого університету у м. Києві диктувалася тими обставинами, що університет св. Володимира був зрусифікований, керувався у своїй роботі тільки постановами Тимчасового уряду, а частина його професорсько-викладацького складу взагалі не бажала українізації закладу.

З проголошенням III Універсалу Центральна Рада і Генеральний Секретаріат офіційно перетворилися у вищі державні органи влади, значно розширили свою роботу з українізації вищої школи. Зокрема, за допомогою місцевих органів влади, культурних та громадських організацій почали відкривати в діючих університетах та інших вищих навчальних закладах українські кафедри. Так, за клопотанням Генерального Секретаріату та попечителя Київського шкільного округу М.Василенка з осені 1917 р. у Київському університеті св. Володимира заснувалося чотири українські кафедри: мови, історії, літератури та західноруського права³⁴.

З ініціативи групи викладачів, яку очолили М.Сумцов, С.Кульбабін, Д.Зеленін, восени 1917 р. відкрилися українознавчі кафедри у Харківському університеті, а навесні 1918 р. тут почався поступовий перехід на читання лекцій українською мовою на всіх факультетах³⁵. Проф. М.Сумцов з цього приводу відзначав, що затвердження двох нових кафедр з історії України і філології при Харківському університеті дасть змогу більшою мірою запроваджувати українізацію в справі культурного будівництва. Таким чином, значною мірою заповнюється “зиявшая до сих пор брешь в культурной, научной жизни нашего края”³⁶.

Кафедри спеціалізації української мови, літератури, історії, культури, географії, етнографії українського народу створювалися в Новоросійському університеті (Одеса), Ніжинському, Полтавському, Київському та інших педагогічних інститутах³⁷.

Багато зусиль з українізації навчального процесу докладало й керівництво Київської духовної академії. Так, 15 січня 1918 р. ректор в зв'язку з цим повідомляв Міністерство народної освіти про те, що Радою академії порушено прохання перед св. Синодом про відкриття 3-х кафедр українознавства: української історії, мови і літератури. Передбачається також відкриття кафедри історії західно-руського права. На утримання цієї кафедри необхідне щорічне асигнування в розмірі 6000 крб., ця сума вже внесена в “Додаткові кошторисні повідомлення” і надіслані Міністерству освіти³⁸.

Проте, справа запровадження українізації вищої школи йшла дуже повільно. Незважаючи на те, що закінчився термін конкурсу, оголошеного ще в листопаді 1917 р. історико-філологічним факультетом університету св. Володимира на три кафедри українознавства, до початку квітня 1918 р. справа ця не була розв'язана. На 15 квітня навіть було призначено факультетське засідання, присвячене конкурсу, але справа так і не зрушила з місця. У зв'язку з цим ректором університету св. Володимира отримано пропозицію Міністерства народної освіти вжити відповідних заходів, аби факультет подбав про негайне виконання законних умов щодо конкурсів на заміщення вакантних посад на кафедрах українознавства з забезпеченням викладів на них українською мовою³⁹.

7 квітня 1918 р. відбулися загальні збори “Громади” студентів університету св. Володимира, які розглянули ситуацію, що склалася навколо питання українізації закладу. Після обговорення його були прийняті такі резолюції: а) Сучасний університет св. Володимира повинен бути закритий, як осередок русифікації, по закінченню цього академічного року; б) Все майно та будинок мусять перейти до Українського державного університету, який УНР повинна відкрити з осені 1918 р.; в) Наукові сили цього університету складаються з людей, які бажать працювати на користь української культури; г) За національними меншостями лишається право мати свої кафедри при державному університеті⁴⁰.

В результаті цього на останньому засіданні історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира наприкінці квітня 1918 р. було ухвалено обрати спеціальну комісію в справах призначення на українські кафедри відповідальних викладачів в складі таких професорів: Довнар-Запольського, Грунського, Лук'яненка, Лободи та приват-доцента Смирнова. Згідно з рекомендацією цієї комісії українські кафедри мали очолити такі кандидати: 1. Українська мова – професор колишнього Варшавського університету Є.К.Тимченко та приват-доцент Київського університету І.І.Огієнко; 2. Українська література – приват-доцент

Київського університету Ф.П.Сушицький; 3. Українська історія – професор Ніжинського історико-філологічного інституту, доктор історії Максимович та приват-доцент Київського університету О.С.Грушевський⁴¹. Внаслідок цього на одному з засідань юридичного факультету Ради університету св. Володимира, яке відбулося в червні 1917 р., на професора по західно-руському праву було обрано міністра освіти, приват-доцента університету М.П.Василенка. Отже, лишалися незайнятими ще три кафедри українознавства з тих чотирьох, що заснувалися в університеті.

Слід зауважити, що Рада університету св. Володимира поставилася дуже обережно до обрання на кафедри відповідних осіб. Про це в газеті “Відродження” писалося: “І коли таким шляхом буде йти далі заміщення паралельних українських кафедр на державних університетах всієї України, то українцям прийдеться довгенько чекати, поки залунає там українська мова”⁴².

Особливого резонансу набуло рішення Міністерства освіти від 24 березня 1918 р. про перетворення Київського українського народного університету в державний і про об’єднання його з університетом св. Володимира. Ця пропозиція викликала спротив частини серед російськомовної інтелігенції. Зокрема, поширювалася думка про те, що насильницька українізація вищої школи в Україні в демократичній країні неприйнятна⁴³.

Яскравим прикладом може бути І з’їзд вищих навчальних закладів України, який відбувся у Києві з 13 по 17 квітня 1918 р. В його роботі взяли участь делегати Рад університетів св. Володимира та Новоросійського, а також Київської духовної академії, Київського політехнічного інституту, Ніжинського історико-філологічного інституту. Мета з’їзду полягала в тому, щоб дати конкретну оцінку діяльності Міністерства освіти УНР, зокрема, запропонованій ним реформі російських університетів в Україні, а також засудити те, що без відома Ради університету св. Володимира вирішено було поповнити його склад новими членами. Передбачалась моральна підтримка його з боку з’їзду⁴⁴.

Ректор університету св. Володимира Є.В.Спекторський, виступаючи перед учасниками з’їзду, висловив незадоволення тим, що Центральна Рада видає закони про пропорційний розподіл коштів на шкільні потреби, згідно з якими на українські школи буде виділено 75%, а на школи всіх інших національностей – 25%, в тому числі на російські школи всіх типів 11% із бюджету освіти. Крім того, він категорично виступив проти ідеї співіснування російського університету св. Володимира і Українського народного в одному будинку. Особливо наполягав він на тому, щоб із тексту закону, який Міністерство освіти представило членам комісії, було викреслено слово “український” у §1 з назви державного університету св. Володимира⁴⁵. Професор Новоросійського університету І.Линиченко заявив про те, що при значній різниці цenzів професорсько-викладацького складу і студентів двох університетів, при корінній різниці їх завдань і характеру, передбачене їх злиття абсолютно неприпустиме. Щодо української мови, то він “доводив”, що українська мова – “ненатуральна”. На його думку, питання про мову викладання – це справа внутрішнього розпорядку автономних закладів, а не Міністерства освіти, і що читання лекцій українською мовою призведе до зниження якості навчального процесу, бо студенти не зрозуміють тієї мови. Він категорично заявив: “Я продовжаю быть непримиримым противником украинского языка”⁴⁶.

Ректор університету св. Володимира Є.В.Спекторський щодо запровадження української мови у вищих навчальних закладах наголошував на тому, що це питання повинні розв’язати Всеросійські установчі збори, а не Міністерство освіти УНР⁴⁷.

Проти цих науково необґрунтованих і необ’єктивних підходів до проблеми українізації вищої школи рішуче виступив на з’їзді відомий український діяч Б.О.Кістяківський, професор Київського і Московського університетів і декан Російського університету в Києві. Він заявив про те, що він – українець, син професора Київського університету св. Володимира, сам був студентом, і тому доля університету завжди була й буде йому дорога. На його думку, до цього часу вищі навчальні заклади в Україні затримувалися в своєму розвитку, але він вірить, що рідна мова надасть необхідний для цього поштовх творчості і Українська держава обов’язково внесе свою частку в скарбницю народів світу. Він зауважив, що негативні висловлювання щодо української мови не мають під собою ніякого ґрунту. Про це свідчить той факт, що коли відкрився Український народний університет в жовтні 1917 р., то до нього

на навчання записалося понад 1000 осіб, чого не мав Російський університет, який був відкритий раніше. Отже, є достатня кількість молоді, бажаної отримати вищу освіту українською мовою⁴⁸.

Заслуговує на увагу також думка Б.О.Кістяківського про об'єднання Київського університету і Українського народного університету. Так, вважав він, в даний момент, зважаючи на особливі умови, тимчасово потрібно погодитися на це, і піти на цей компроміс, тобто на об'єднання двох університетів. А найголовніше, про що потрібно зараз думати, це про те, щоб культурне будівництво в Україні не постраждало⁴⁹.

Про стан Київської духовної академії проінформував з'їзд професор В.П.Рибчинський. На його думку, щодо запровадження української мови в навчальний процес в академії ніяких сумнівів не виникає. Він наголосив також, що академія заснована була ще 300 років тому українським народом. Академія також переконана в тому, що український уряд, до рук якого перейшла політична влада в країні, має повне право проводити свою незалежну національну і освітню політику⁵⁰.

Крім того, він звернув особливу увагу на те, що ставлення української влади до академії доброзичливе, оскільки вона вважає, що українське духовенство є її надійною опорою в країні⁵¹.

Отже, Рада професорів, викладацький склад Київської духовної академії робили все для того, щоб якомога більше сприяти справі національного розквіту України, яка в умовах відродження і розгортання діяльності Української православної церкви, сприяла б підготовці для неї національно свідомих священиків, які б дбали про духовність українського народу.

Таким чином, аналіз документів свідчить про те, як нелегко на практиці було здійснити українізацію вищих навчальних закладів в Україні. Опір цьому чинила російськомовна інтелігенція, яка вимагала збереження російських вищих шкіл незайманими. До того ж, у вищій школі зосереджувалася найбільш привілейована її частина з високим соціальним статусом у дореволюційному суспільстві. Тому з боку керівництва російських університетів та інших вищих навчальних закладів щодо української влади провадилася політика ігнорування і очікування змін у суспільному житті, надія на відновлення влади Російського Тимчасового уряду і повернення її до того панівного стану, в якому вона перебувала на початку Української революції. Фактично це був курс на підтримку політики "єдиної і неділимої Росії"⁵².

Водночас досвід, набутий при цьому в період УЦР, був використаний українськими силами для розв'язання проблеми дерусифікації вищої школи, поширення українознавства, а відтак і заснування першого Українського народного університету та Національної науково-педагогічної Академії у Києві. Створення їх стало можливим завдяки появі української держави і свідчило про своєчасність задоволення потреб українського народу у його національній вищій школі.

¹ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – 3 квітня.

² Крилов І. Система освіти в Україні (1917 – 1930). – Мюнхен, 1956. – С.23 – 24.

³ З іменем Святого Володимира: У 2 кн.: Кн. 1 / Упоряд. В.Короткий, В.Ульяновський. – К., 1994. – С.18.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.336. – Арк.52 – 53-б; Воля народа. – 1917. – 25 мая.

⁵ Києвлянин. – 1917. – 5 марта.

⁶ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.335. – Арк.52 – 53-б; Воля народа. – 1917. – 25 мая.

⁷ Тимошик М. "Смирений богомолець за кращу долю українського народу": Маловідомі сторінки життя й діяльності Івана Огієнка // Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К., 1995. – С.15.

⁸ Южный край. – 1917. – 1 сентября.

⁹ Державний архів м. Києва (далі – ДАМК). – Ф.16. – Оп.356. – Спр.79. – Арк.1.

¹⁰ Там само. – Арк.12.

¹¹ Там само. – Арк.30.

¹² Там само. – Арк.31.

¹³ Там само. – Арк.4.

¹⁴ Там само. – Арк.9.

¹⁵ Там само. – Арк.18; Сірополко С. Історія освіти на Україні. – Львів, 1937. – С.153.

¹⁶ ДАМК. – Ф.16. – Оп.356. – Спр.79. – Арк.7.

- ¹⁷ Там само. – Арк.9.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Там само. – Арк.13.
- ²⁰ Там само. – Арк.15.
- ²¹ Там само. – Арк.32.
- ²² Там само. – Арк.34, 36.
- ²³ Там само. – Арк.45.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Там само. – р.46; Ф.18. – Спр.1750. – Арк.132 – 133.
- ²⁶ Южный край. – 1917. – 20 октября.
- ²⁷ Сірополко С. Вказ. праця. – С.153.
- ²⁸ ДАМК. – Ф.16. – Оп.356. – Спр.79. – Арк.38.
- ²⁹ Резолюція II-го Всеукраїнського Учительського з'їзду в Києві // Вільна Українська Школа. – 1917. – №1. – С.34; Завальнюк О.М. Вироблення концепції будівництва Українського національного університету (початок ХХ ст. – 1920 р.) // Етнічна історія народів Європи. Збірник наук. праць. Вип. 12. – К., 2001. – С.82.
- ³⁰ Резолюція II-го Всеукраїнського Учительського з'їзду в Києві // Вільна Українська Школа. – 1917. – №1. – С.31.
- ³¹ Сушицький Ф. Принципи українознавства // Вільна Українська Школа. – 1917. – №2. – С.83.
- ³² Сірополко С. Вказ. праця. – С.153.
- ³³ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.336. – Арк.243, 244.
- ³⁴ Кукурудзя М.Г., Собчинська М.М. З історії національної школи і педагогічної думки в УНР. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С.90.
- ³⁵ Там само. – С.197.
- ³⁶ Южный край. – 1917. – 8 сентября.
- ³⁷ Розовик Д. Становлення національної вищої освіти і науково-дослідні праці в Україні (1917 – 1920 рр.) // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. Вип. 8. – К., 2001. – С.56.
- ³⁸ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.348. – Арк.1.
- ³⁹ Відродження. – 1918. – 3 травня.
- ⁴⁰ Відродження. – 1917. – 9 квітня.
- ⁴¹ Відродження. – 1918. – 25 травня.
- ⁴² Відродження. – 1918. – 7 липня.
- ⁴³ Григорій Рудий. Газетна періодика – джерело вивчення проблем Української культури. 1917 – 1920 рр. – К., 2000. – С.129.
- ⁴⁴ ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.327. – Арк.9.
- ⁴⁵ Там само. – Арк.3.
- ⁴⁶ Там само. – Арк.6, 20.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Там само. – Арк.17 зв.
- ⁴⁹ Там само. – Арк.18.
- ⁵⁰ Там само. – Арк.3 зв.
- ⁵¹ Там само. – Арк.4 зв.
- ⁵² Там само. – Арк.6, 6 зв.